

Cik ilgi vēl cilvēka brīvību Latvijā varēs atņemt bez tiesas lēmuma?

Ieva Leimane-Veldmeijere,

*Latvijas Cilvēktiesību centra Programmas „Cilvēku ar garīgās attīstības traucējumiem un garīgi slimo interešu aizstāvībai” direktore
27.04.2006. laikraksts “Diena”*

Turpat jau desmit gadus Latvijā nav rasts risinājums, lai nodrošinātu cilvēku ar psihiskās veselības traucējumiem tiesības. Tikai 1995. gadā pirmo reizi masu saziņas līdzekļos pastiprināti sāka diskutēt par cilvēktiesību situāciju psihiatriskajā aprūpē. Vairākkārt arī aktualizēts jautājums par 1997. gadā pieņemtā Ārstniecības likuma Psihisko slimību sadaļas atbilstību Latvijai saistošajām cilvēktiesību normām. Lai sakārtotu psihiatriskās palīdzības jomu un garantētu personu ar psihiskās veselības traucējumiem tiesību aizsardzību jau desmit gadus tiek solīts jauns Psihiatriskās palīdzības likums. Tā projekts ticis vairākkārt mainīts un pēdējais projekta variants pēc Latvijas Cilvēktiesību centra un starptautisko ekspertu ieteikumiem beidzot tika saskaņots arī ar starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem. Tomēr līdz šim vēl arvien nav izdevies likumu akceptēt pat Ministru kabineta līmenī, nemaz nerunājot par likuma pieņemšanu Saeimā.

Kāpēc ir vajadzīgs jauns likums? 1997. gadā Latvijā spēkā stājās Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Tomēr, neskatoties uz to, Latvijas valsts vēl arvien pārkāpj Konvencijas 5. pantu. Tas paredz, ka valstī ir jābūt izveidotam pārsūdzības mehānismam neatliekamās psihiatriskās hospitalizācijas gadījumos, jo lēmumu par personas ieviešanu pret tās gribu psihiatriskajā slimnīcā saskaņā ar Konvenciju var pieņemt tikai tiesa vai tiesai līdzvērtīga neatkarīga institūcija. Tomēr Latvijā, saskaņā ar spēkā esošo Ārstniecības likumu, cilvēka brīvības atņemšanai un ārstēšanai psihoneiroloģiskajā slimnīcā pret savu gribu pietiek vien ar trīs ārstu konsīlija lēmumu.

Spilgts piemērs tam, kā ieviešana psihoneiroloģiskajā slimnīcā pret personas gribu pārkāpj cilvēka tiesības, ir pensionāra Viktora Strokova lieta, par kuru „Diena” jau vairākkārt ir rakstījusi. V.Strokovu 1998.gadā pēc namu pārvaldes lūguma ievietoja Liepājas psihoneiroloģiskajā slimnīcā (PNS) un pēc tam specializētajā aprūpes centrā personām ar garīga rakstura traucējumiem „Ilģi”. Namu pārvalde savā vēstulē Liepājas PNS norādīja, ka Viktora Strokova dzīves veids traucējot kaimiņus. Namu pārvaldes lūgumu slimnīca izpildīja jau nākamajā dienā, kad ātrās palīdzības brigāde V.Strokovu aizveda no dzīvokļa. Dienu vēlāk Viktors jau tika izrakstīts no dzīvokļa un nedēļu pēc tam ievietots pansionātā. Viktora Strokova dzīvoklis tika izīrēts citai personai ar tiesībām dzīvokli privatizēt.

Lai noskaidrotu, kas un kāpēc viņu ir ievietojis sociālās aprūpes centrā, V.Strokovs 2004.gadā uzsāka tiesvedību pret Liepājas PNS un namu pārvaldi „Vecliepāja”. Pastāvošie rakstveida pierādījumi liecināja par amatpersonu saskaņotu rīcību, lai pretlikumīgi atbrīvotu dzīvokli, izmantojot ieviešanu psihoneiroloģiskajā slimnīcā pret personas gribu. Uz to norādīja V.Strokova iesniegums par izrakstīšanu no dzīvokļa, kur V.Strokova paraksta īstumu apliecinājusī slimnīca. Vēlāk veiktās divas rokraksta ekspertīzes norādīja, ka V.Strokova paraksts uz šī iesnieguma ir viltots.

Šis gadījums ir piemērs tam, kā cilvēktiesību standartiem neatbilstošu praksi psihiatrijas jomā var izmantot, lai risinātu saimnieciskus strīdus. Dzīvojot specializētā sociālās aprūpes centrā un atdodot 75 procentus no savas pensijas aprūpes centram par uzturēšanos valsts aprūpē, Viktora ienākumi mēnesī nepārsniedz deviņus latus. Ar tiem nav iespējams ne apmaksāt advokātu, ne rokraksta ekspertīzes, notāra pakalpojumus un tiesas nodevu. Faktiski viņam nav bijis iespējams sakrāt naudu savu tiesību juridiskai aizstāvīšanai. Tāpēc Latvijas Cilvēktiesību centrs nodrošināja Viktoram juridisko pārstāvību, lai sabiedrībai būtu iespējams saņemt atbildes uz dažiem ļoti nopietniem jautājumiem, kuri rodas iedziļinoties Viktora lietā.

Šie jautājumi izgaismo dažas no psihiatriskās palīdzības sistēmas pašreizējām problēmām. Piemēram, vai ir pieļaujams, ka lēmumu par personas ievietošanu pret tās gribu psihiatriskajā slimnīcā pieņem trīs ārstu konsīlijs, nevis tiesa? Kādas ir faktiskās iespējas cilvēkam pārsūdzēt šādu ārstu lēmumu, kas ierobežo vienas no būtiskākajām cilvēka tiesībām – tiesības uz brīvību? Konvencija Latvijā ir spēkā kopš 1997.gada 27.jūnija. Tātad arī Viktoram 1998.gada 20.maijā, tiekot pret viņa gribu ievietotam Liepājas psihoneiroloģiskajā slimnīcā un vēlāk specializētajā sociālās aprūpes centrā „Ilģi”, bija tiesības uz Eiropas Cilvēktiesību konvencijā garantēto aizsardzību.

Lai gan šī gada 5.aprīlī Augstākā tiesa V.Strokova prasību noraidīja, šobrīd Latvijas Cilvēktiesību centrs vērtē iespējas virzīt lietu tālāk Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Es ceru, ka pašiem pacientiem ar Strasbūras tiesā iesniegto sūdzību palīdzību izdosies panākt likumdošanas sakārtošanu un padarīt savu tiesību aizstāvību par prioritāru, ja tas līdz šim nav izdevies mūsu valdības ierēdņiem un politiķiem.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākkārt ir skatījusi lietas par 5.panta pārkāpumiem saistībā ar psihiatrisko palīdzību. Šajā jomā ir izveidojusies tiesas prakse, kas pēdējo gadu laikā arvien vairāk attīstās. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu dēļ, piemēram, Nīderlande bija spiesta būtiski mainīt savu likumdošanu, 1994. gadā pieņemot Psihiatrisko slimnīcu (piespiedu hospitalizācijas) likumu, kura ieviešanu ļoti aktīvi uzrauga Nīderlandes Veselības inspekcija.

Attiecībā uz Latvijas saistībām varu tikai piebilst, ka 2005.gada janvārī Latvijas veselības ministrs kopā ar citiem Eiropas reģiona veselības ministriem Helsinkos parakstīja Pasaules Veselības organizācijas (PVO) Eiropas Garīgās veselības deklarāciju un rīcības plānu. Abi pieņemtie dokumenti iezīmē attīstības virzienu garīgās veselības aprūpei Eiropā nākamajiem pieciem gadiem. Šo piecu gadu laikā 52 PVO dalībvalstis un tai skaitā arī Latvija ir apņēmušās īstenot arī pretstigmatizācijas un pretdiskriminācijas politiku, kā arī ieviest likumus, kas nosaka standartu garīgās veselības aprūpei un cilvēktiesību ievērošanai.

Patlaban Veselības ministrija sadarbībā ar PVO gatavo jaunu politikas dokumentu – Garīgās veselības aprūpes uzlabošanas pamatnostādnes, kas noteiks šīs jomas attīstību Latvijā nākamajiem 10 gadiem. PVO eksperti, kas Latvijai palīdz šo dokumentu gatavot, vairākkārt atzinuši, ka likumdošanas sakārtošanai psihiatriskās palīdzības jomā šobrīd būtu jābūt valdības prioritātei. Viņi arī norādījuši, ka neatliekamās psihiatriskās palīdzības tiesiskās puses nesakārtotība Latvijai var radīt ļoti nopietnas problēmas, arī tiesāšanās Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Arī Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja savā 2005.gada maijā publiskotajā 2002.gada ziņojumā par Latviju norādījusi, ka Latvijai ir jānodrošina, lai personām, kuras pret savu gribu tiek uzņemtas psihiatriskajā slimnīcā vai sociālās aprūpes centrā personām ar garīga rakstura traucējumiem, būtu iespēja pārsūdzēt ievietošanu un pārsūdzības procesā arī jābūt garantētām personas tiesībām tikt uzklausītai.

Visbeidzot atliek tikai jautāt, kādi vēl argumenti Latvijas valdības ierēdņiem un Saeimas politiķiem ir vajadzīgi, lai pārliecinātu par to, ka Psihiatriskās palīdzības likuma pieņemšanai šobrīd būtu jābūt absolūtai prioritātei? Vai mums būs jāgaida vēl 10 gadi, kamēr cilvēktiesības tiks nodrošinātas arī cilvēkiem ar psihiskās veselības traucējumiem?